KNJIŽNICA PRIJATELJA HRVATSKOGA SVEUČILIŠTA
U ZAGREBU

Broj 3

Prof. dr. ALBERT BAZALA

O IDEJI NACIONALNE FILOZOFIJE

ZAGREB 1938

Cijena 10 dinara

Čista dobit ide u korist
„Društva za Strossmayerovo sveučilište u Zagrebu“

Prof. dr. ALBERT BAZALA

O IDEJI NACIONALNE FILOZOFIJE

Preštampano iz
»ALMA MATER CROATICA«
Zagreb 1938.

Štamparija »Crafika«, (S. Kovačić)

d
Inv. br. 7469/22

2
INSTITUT ZA FILOZOFIJU
ZAGREB

Prof. dr. Albert Bazala

I.

Problem »nacionalne filozofije«, kako je ovdje postavljen, upućuje naše razmatranje na duhovnu radnju, što se po grčkom imenu označuje kao »ljubav k mudrosti«, i na njezinu ulogu u životu ljudskom, a u zavisnosti od prirodno-kulturnog kruga društvenog, koji se zove narodom. Općeno uzevši filozofijska funkcija izlazi na to, da na osnovi utiska svijeta i iskustva života, dakle na osnovi opažanja i mišljenja, čuvstvenih pobuda i maštom zagrijana zrijenja, težnja i nada, hotnja i u čin stavljenih napora, po njima poluženih uspjeha i pretrpljenih stradanja stvori sliku o sastavu stvari i redu događaja i u toj slici da (po Kantu) odredi položaj čovjeka i mogućnosti njegova nastojanja, da dakle dade odgovor na pitanje: što mogu znati? što mi je činiti? čemu se smijem nadati? i kao konačni rezultat svega toga odgovor na pitanje: što je čovjek?

Stavljajući tako »težnju k mudrosti« sred doživljajne zazbiljnosti, polažemo

važnost na to, da se pojam filozofije ne ograniči na naučno-teorijsko izlaganje duhovnog stanja ljudskoga, dakle u jednu ruku na sustavni prikaz poteškoća, koje se čovjeku nameću i to u objektiviranom, pojmovno formuliranom izgledu: gdje leže problemi, koji su im izvori i koji su načini njihova rješavanja, a u drugu ruku na historijsko shvaćanje razvoja »ljudske misli« u najširem smislu kao niza ideja logičkih (»predodžbi o svijetu«) umjetničkih, moralnih, socijalnih, vjerskih. Ne radi se naime samo o »školskom pojmu« filozofije kao »interesu katedre« (po Voltaireu), ma koliko bavljenje oko njega bilo i zanimljivo i važno, već se radi o živom, nikad pravo nesmirenom zanosu, koji se pokreće sa svih strana života, osvjetljuje i zagrijeva doživljajnu datost i proizlazi iz nje kao duhovna zraka, što otkriva smisleno-svrhovite krajne vidike, dogledane, nazrete, naslućene i ukazuje zadovoljne, poželjenja i ostvarenja vrijedne ciljeve ljudskoga nastojanja — ne radi se o rješavanju zadataka apstraktno (»u misli«) postavljenih nego o rješavanju životnih briga, o izlazu iz zabune, o muci, da se život ispuni umnim sadržajem i oblagodati duhovnim vrednotama, o odluci na raskršćima života, da se obrazuje eksis-

tencija ljudska po ukazanoj mogućnosti savršenstva, u kojem se nazrijeva »mudrost svijeta i života«.

I pojam nacionalne filozofije obuhvaća više no samo skup naučnih djela o problemima i historiji naziranja na svijet i život, sastavljenih u narodnom jeziku, a od domašnjih autora, kako bi se moglo činiti u vidu »školskoga« zanimanja, koje u cilju shvaćanja filozofijsku funkciju svodi na pojmovno razređeni dispozitivni nacrt naziranja, te svu ambiciju stavlja u to, da se znanje o »težnji za mudrošću« kultivira u narodnom krugu, na njegovoj riječi i u njegovoj knjizi, a izgleda, da se razumski objektivirani i generalizirani sadržaj duha kao univerzalni, da ne kažemo internacionalni, teorijski predmet bez naročitih poteškoća da tretirati u izražajnim oblicima raznih jezičnih područja. No pri tom se zanemaruje isprvična psihologijska pozadina, što stoji iza izražaja u govoru, te po osobitim doživljajnim prilikama i notama određuje ne samo sliku riječi i frazu, promjene značenja u pregibanju riječi i u sintaktičnim formama, već sadrži i elemente po dohvatu svojem za naziranje na svijet odlučne. Ti se elementi kraj konvencionalna značenja i ne ističu u običnoj upotrebi i svagdašnjem sa-

obraćaju, suprimiraju se čak i u razumski zaoštrenom držanju, u logički prepariranim pojmovima i misaonim vezama, s izbledjelim zornim sadržajima, i u vještačkim terminima naučnim, u kojima se do najveće mjere izjednačuje raznolikost porijetla, što se gramatički zove korijenom. Uza sve to ostaje u izražaju pojedinog jezika nešto, što se neda naprosto prenijeti u drugi. Dovoljno je primjerice podsjetiti na različit i nejednako izraziti prizvuk u riječima »kosmos«, »mundus«, »Welt« za ono, što se u nas zove »svijet« ili u riječima »hrema«, »res«, »Ding« za »stvar« ili »moira, »fatum«, »Schicksal« za »udes« i dr. sl. Zato je i razumljivo, da posuđene riječi u prenesenom krugu ne zadržavaju punoću svojega izvornog značenja: neka se samo pomisli na šturo značenje riječi »ideja« prema onome, što se osjeća u grčkom jeziku ili na potpuno zatrti smisao stvaralaštva u riječi »poezija«. Pa ipak ti i takovi »zavičajni dusi« nisu bez važnosti za filozofijsku dispoziciju, kako se to očito vidi u momentima jačega i dubljega očitovanja životna osjećaja. K tomu treba uzeti na um i to, da se »duhovna kvintesencija«, koja se crpe iz doživljajne zazbiljnosti, ne raspreda jedino u misaonim tracima. Stav prema svijetu i

izgledi nastojanja ljudskoga u njem određuju se podjedno iz osjećaja i htijenja, iako refleksija igra znatnu ulogu u obrazovanju smisleno-svrhovita bitka. Filozofijska koncepcija izvodi se iz svih očitovanja nekoga životnoga kruga, koja proizlaze iz posebno nastrojene (»strukturirane«) duševnosti, prema poznatoj Platonovoj poredbi slične liri, što na svoj način odjekuje na poticaje svijeta i sklada ih u navlastito složenu kompoziciju smislenih uvidaja i vrednota.

Ne zadržavajući se ovaj čas na tom, kako se ima uzeti ta ishodišna pretpostavka, činjenica je, da tako pojedinačno začete duševnosti (»konkretne jedinice svijesti«) ne postoje same za se, već su uvrštene u po neku zajednicu, unutar koje razvijaju napon svoj. Prirodni društveni okvir individualnoga života je narodni skup. Sva historija i kultura čovječanstva odigrava se u »obliku naroda«, na osebit način, koji djeluje prije no što je svijestan svoje vlastitosti, moći i prava, što bi se reklo: narodno je biće starije od svijesti narodne, a osniva se na izvjesnom »apriori« kao iskonskoj (»rođenoj«) možnosti svoje vrsti, koja se očituje u pjesmi i priči, u mišljenjima i vjerovanjima, u običajima i uredbama, u djelovnom dr-

žanju i stvaranju. Izraz te možnosti nije svagda i u svakom pravcu jednako uspješan i značajan, bilo da je spriječen, da se po svojoj »volji« dade i iskaže, što ga potreba i želja nuka. Gdjekada ga presvajaju strani poticaji i na tuđu zanose, ali ako je biće zdravo i jako, ono ih umije prevladati i na svoju udesiti. Dogodi li se pak, a historija čovječanstva pokazuje i takovih slučajeva, da neka narodna skupina podlegne tuđoj vlasti, ni onda rođeno biće ne ugiba posvema u premoćnom krugu, već se povremeno bar donekle probija kroz nametnuto inorodno ruho.

Prema kategorijalnoj za razvrstanje roda ljudskoga odlučnoj važnosti narodnoga bića činilo bi se naručno, da pri određivanju značajne osebine pođemo od konkretne doživljajne zazbiljnosti i da na njoj uočimo, kako se u njoj diše i gleda, kako se svijet nalazi i osjeća, kako se život podnosi, da promotrimo, kako se svijesni nalaz i prihod u kulturnim tvorinama objektivira i kako se iz njega projicira i u cjelini ocrtava slika ljudske mogućnosti u sastavu svijeta. Povijest ljudske orijentacije i prospektivne tendencije pokazuje, da je filozofijski odraz kulturne tekovine u raznom narodnom krugu različit, na primitivnom stupnju prilično je-

dnolik u razvitijim sredinama diferenciran, ali u glavnom na istu notu udaren — iz osobito intonirana životnoga osjećaja izveden. S pravom se tako može govoriti o slici svijeta i života u indijskom, iranskom ili semitskom vidu, u »antiknom« helenskom i rimskom duhu, nakon pretežito univerzalističkog gledanja srednjeg vijeka u anglosaksonskoj, galskoj, gemanskoj perspektivi, pa u »slavenskoj duši« i u pojedinim formacijama njezinim, koliko se u njima ispoljio naročiti pravac naziranja i životna odredivanja.

Kad međutim treba reći, u čemu se sastoji osebitost duševnosti, koja je kako gdje na djelu, kad treba podati karakteristiku »narodnosti« i iz nje izvesti tipični način gledanja i sažimanja utisaka, objasniti nastanak, zgradnju i unutrašnji sastav naziranja, onda se nadaju velike poteškoće, koje bi se po čem dale svesti na ono, što veli Jean Paul: život se zre, a ne da bi se shvaćao (»das Leben wird angeschaut, nicht begriffen«). Poznato je, da nijedan, ma kako vješto razložen i raspoređen prikaz, čak ni oživljen opis prilika i života ne daje potpunu sliku i zbivanja u nekom kraju. Intelektualna naime ekspozicija nipošto ne zahvaća svu onu intimnu, subjektivno zadahnutu uzročnost,

iz koje se određuje način života i duhovna atmosfera oko njega. Na tom nedostatku pati i karakteriziranje u terminima naučne filozofije, kao što su racionalizam, romantika, realizam, idealizam, misticizam, individualizam, optimizam, pesimizam i dr. koji označuju pravac gledanja, raspoloženja ili držanja, ali su tako široke sheme, da se pod njih svrstavaju međusobno vrlo različne konstitucije. Po mišljenju mnogih predstavnika nauka o duhu, tako W. Diltheya, K. Jaspersa, Th. Erismanna, E. Sprangera, pa W. Sterna, H. Münsterberga, E. Bechera i dr., pogodniji bi put do izvora duševna određivanja bila intuicija, uživljavanje, fantazijska sinteza i sl., a drži se, da se i na tom putu postizava očevidnost i izvjesnost, koja je doduše svoje vrsti, ali ne zaostaje za uvjerljivom snagom objektivna razumskoga utvrđivanja s oznakom općenitosti i svakovremena značenja (»za sve i uvijek«). No da ni metoda »razumijevanja«, kako se ne baš najzgodnije zove, ni sama ni u vezi s metodom »shvaćanja« ne vodi do potpuno zadovoljna, iscrpna i saglasna određivanja tipičnoga, mahom i idealnoga oblika mnogih pojedinačno variranih nazora u istom krugu, to dovoljno pokazuje historija filozofije kao nauka, koja nipo-

što ne pruža jedinstven prikaz duhovnog lika ni pojedine ličnosti filozofijskoga značenja ni razdoblja ni narodnoga tipa, već ističe ponajviše tek po koji istrgnuti profil, ali ne daje cjelinu žive pojave njihove. U povodu toga karakteristika na osnovi intelektualnog izlaganja ostaje svagda samo približna, simptomatična konjuktura, koja samo donekle pogađa stvaralačku izvornost konkretne duševnosti. Na tom iznemažu svi pokušaji zaviriti u dušu drugoga čovjeka: sva repriza životne drame u prenesenom krugu ostaje samo priličenje (»analogija«), što može da ide i do »kongenijalna« priključenja, ali nikada do potpuna podudaranja. Pri određivanju značaja skupnoga bića kao zajedničkog nazivnika mnogih pojedinačnih očitovanja ista je neprilika, jer isticanje karakterističnih crta stoji do subjektivne pruživosti i prilagodljivosti na osnovnu notu. U nedostatku potpune koncentracije na izvornu uzročnost tipična se oznaka, a prema tome i razlika od drugih tipova vidi u izvjesnoj dominantnoj psihičkoj funkciji ili dispoziciji, na koju se udešavaju ostale duševne radnje i tendencije. Prema tome se težište stavlja u smisao za opažanje, sklonost k intuiciji i maštanje, osjećajnu podražljivost, prevagu razuma, naginjanje

k voljnom i djelotvornom očitovanju, izvjesni temperamenat (na pr. melankoliju, što bi po Dvornikoviću bila karakteristika »jugoslavenske duše«) — ili u kombinaciju psihičkih sposobnosti koja se često obilježava metaforama problematične vrijednosti; tako se govori o muškim ili ženskim prirodama (u Weiningera), o toplim i hladnim, tvrdim i mekim duševnostima i sl. Neki uzimaju za osnov karakteristike izvjestan pravac duha (gledanje u sebe ili van sebe, proživljavanje prema unutri ili prema vani, pa razlikuju ekstravertirane i intravertirane tipove), u neki način držanja (statički ili dinamički tip). Drugi opet nalaze značajnu crtu u izvjesnom odnosu prema kulturnim oblicima; tako bi smisao za nauku i umjetnost bio karakteristika grčkoga duha, za državnu organizaciju (»regere imperio populos« po Vergilu) i pravni sistem obilježje rimskoga duha, za praktično držanje i određivanje osebina anglosaksonske rase, za uglađenu formu i duhovitost (»esprit«) svojstvo francuskoga duha, podređenje objektivnim rasporedima života iz osjećaja dužnosti (etički idealizam — po Wundtu) oznaka njemačkoga duha, subjektivni odnos prema oblicima života s religijskim zanosom obilježje slavenske duše. No sve te i slične

karakteristike ne pružaju ni isključiv kriterij ni potpunu bazu za određenje posebnog narodnog bića i duha.

Možda bi se međutim ipak našao osnov na kojem bi određivanje nacionalno-duhovnih crta bilo ne samo razlučnije, specifično izrazitije nego i potpunije. Očito je, da poslužiti zato može samo bitni neki odnos, u kojem se život kreće, a ujedno toliko prostran da u svim položajima čini osovinu rasporedivanja pozicija (Seinsetzungen) te se prema tome, u kojem području života mu se nalazi glavno uporište (»fundamentum relationis«) i kako se tu postavlja, a onda analogno provodi drugim područjima, udešava sastav (»Gefüge«) osebita načina bitka (»Sosein«). Meni se čini, da bi to mogao biti odnos općenitosti i pojedinosti, koji u logičkom pogledu dolazi kao odnos predodžbe i pojma i postaje odlučan za određene funkcije znanja, u ontologijskom pogledu kao odnos pojavnosti i bivstva određuje funkciju bitka i red događanja, u moralnom i pravnom pogledu kao odnos htijenja i čina prema normi i zakonu formira red obveza (dužnosti), u socijalnom pogledu kao odnos pojedinca i društva konstituira zajednički opstanak, u religijskom pogledu kao odnos relativna i apsolutna oblikuje

idealni krug nadanja. Neka se samo pomisli kako se gleda na svijet i život i kakovi se posljedci izvode na pr. u indijskom krugu, gdje osnovni ton (»pradoživljaj«) čini panteistički osjećaj pripadanja svega božanskom biću, te se pojavna pojedinost smatra griješnim odmetništvom od iskonske postojbine i čitav se život, mišljenje, osjećanje i htijenje udešava na tendenciju povratka u krilo božje. Sasvim druga slika pruža se u grčkom odnosu, gdje je općenost idealni lik (»forma exemplaris«), prema kojoj se (po Platonu) izgledanjem i umjetničkim stvaranjem ili (po Aristotelu) iznutrašnjim organskim djelovanjem ostvaruje konkretna pojavnost, ostvarenje postaje očitovanje ideje u tvari s tendencijom k savršenstvu: pojedinost upućena je na to, da bude što više »na priliku« idejna uzora svojega. U rimskom svijetu općenost stoji kao nadmoćna sila sa vlastitim vitalitetom i opravdanjem nad podaničkom pojedinosti; »optemperare legibus« kao vrhovni pravnopolitički postulat tipična je formula svega određivanja: pojedinost uzmiče pred općenošću i podređuje se nalogu njezinu. Anglosaksonski duh gleda u općenosti praktični instrumenat za svladavanje prilika u svijetu (»znanje je moć«) i u živo-

tu; regulativna snaga njezina stoji do uporabivosti: osnov odnošenja je individualističan (težište je u pojedinosti), općeni okviri su oblici uspješna držanja u svijetu i životu. Slično bi se na relaciji pojedinosti i općenitosti mogao odrediti način gledanja i određivanja u (ponešto kompliciranom) galskom, pa germanskom i slavenskom krugu. Možda bi se pri tom pokazalo, da nije posve neopravdano, što se uzima, da germanski duh općeno stavlja iznad pojedinosti i težište određivanja života u objektivne rasporede, ali podređivanje pod njih veže na individualne poluge racionalno produžene i privrženost njima osniva na razvitom »osjećaju dužnosti«, a ujedno smatra ostvaranje njihovo ne samo svojim zadatkom nego i kozmičkom misijom (»am den deutschen Wesen soll die Welt genesen«), pa prema tome određuje i svoju ulogu u krugu čovječanstva. Isto tako bi se i bez romantičke zanešenosti dala u pravo svjetlo staviti i na opravdano značenje svesti misao, da je »ljubav« značajka slavenske duše, ako se uzme u obzir, da je za nju uporište sve relacije subjektivno-individualičko i da tendencija k općenosti ne izlazi izvan njega, već se objektivne instancije i rasporedi usvajaju, te kao prigrljeni proširuju po-

jedinačno biće; općenost uvrštava se u pojedinačnost: objektivne sile postoje i žive u zagrljaju subjektivne svijesti.

Očekivalo bi se sada, da eto na odnosu općenitosti i pojedinosti razvijemo karakteristiku duha, što se odrazuje od kulturnoga imanja hrvatskoga naroda. No kakogod to opravdano bilo, a možda i obećavalo konkretne rezultate s željenom objektivnošću, ima razloga, da tim putem ne podemo, jer bi nas on nužno vodio na razbiranje i odlučivanje u samoj doživljajnoj zazbiljnosti i na određivanje stava kako prema historijskim smjernicama tako i prema »duhu vremena«, a to je u danim prilikama vrlo nezgodan posao. Aktuelne tendencije nisu svagda ni u svakom pogledu izražaj »bivstvene volje«, ali energija njihova otežava kritičko rasuđivanje i inače, a pogotovo danas, kad život toliko uzavrio, te je u borbi oprečnih struja svaka nepristrana riječ neprijatna. Isto tako ni sve historijsko — što je bilo i nastalo —, nije biću narodnom prilagođeno; ima i tu ne samo kolebanja svijesti narodne nego i iluzija, čak i »zabluda« kako instinkta tako i mišljenja, pa je potrebno razlučiti korenito od nasađena, a često i sam historijski osjećaj ispraviti. Razumljivo je stoga, da se ustežemo da budemo suci

životnoga gibanja i vrijenja, već nam je samo do toga, da upozorimo na važnost filozofijske »zamišljenosti« za obrazovanje narodnog bića i očitovanje njegovo u kulturi zaista narodnoj. To upućuje naše raspravljanje na ideju nacionalne filozofije, t. j., na filozofijsku funkciju u njezinoj idealnoj kakvoći i ulozi, dakle u formalnoj savršenosti i svrhovitosti, ostavljajući po strani pitanje, koliko je u stvarnosti historijsko-kulturnoj bivstvo narodne duše uspjelo izraziti i filozofijski sazrele samosvojne poglede na svijet i život iznijeti.

II.

Historija čovječanstva razvojni je proces, u glavnome s naprednom tendencijom, makar to i ne bilo bez povremena zastajanja i nazadovanja. Značajka toga procesa je u jednu ruku izlaz iz »prirodnoga stanja« osvještavanje u prvinu nesvjesno djelovnih vitalnih snaga i prevođenje njihovo u promišljene (»razumne«) postupke, u ukusne i uglađene oblike, u smisleno-svrhovite načine držanja, što se jednom riječi zove »kultura« u subjektivnom smislu, t. j. njegovanje i obrazovanje prirodnih potencija, a zapravo je »cultura animi«, jer je razvijanje i oblikova-

nje duhovne prirode ljudske. U drugu ruku uporedo s usponom na visinu umna postojanja povrh prirodna stanja i načina držanja razvojni proces nužno ide na raščlanjivanje svijesne mogućnosti u zasebne funkcije (»organe duha«) i projiciranje po njima dohvačena umna smisla i vrednota u produkte i ustanove, što se zove kulturom u objektivnom smislu. No kakogod je uzrast života u visinu i razrast u širinu zajedno s ostvarenjem u tvorevinama, oblicima i rasporedima kulturna značenja i nuždan i probitačan, očito s njim nastaje odlučna promjena životnoga stanja. Prenos u duhovnu sferu, začinjanje biologijske mogućnosti umnim začinom, koji je po riječima evanđelja »sol zemlje«, neminovno donosi sa sobom odaljivanje od prirodne baze. To još ne mora značiti otkidanje od rodnoga tla i prelaz u način prirodi protivan, ali svakako znači prodor neposrednosti — neko razrešenje intimnoga životnoga osjećaja, s kojim je u vezi ponestajanje naivnosti i, što bi reći, djetinjstva (nostalgija za tim stanjem zove ga »izgubljenim rajem«), ponestajanje instinktivna zamaha i sigurnosti. Uzrastavši nad prirodu čovjeku je stoga potrebno povremeno približiti se vrelu snaga, spustiti se do korijena bića, »udubiti se u se«, ne

samo tako, da se »zamisli« već tako, da se dušom i srcem pribere, kao ono po grčkoj priči Antej koji mora s vremena na vrijeme da se približi majčici zemlji i na zagrljaju s njom da pribere snage za daljnje junačke podvige. Potrebno je, da se polet u visinu svedjer nanovo krijepi na »pradoživljaju« — na živom vrelu stvaralačkoga snovanja, što se zove »mythos«, iz kojega se rađa i umna misao (»logos«) i zanos za lijepim (»eros«) i težnja na dobro (»ethos«). Produženje pak života u duhovnu sferu u povodu razvijanja svijesne mogućnosti na razne strane, u pravcu mišljenja, fantazijskoga stvaranja, osjećanja i voljna određivanja i djelotvorna držanja, ima ponajprije tu posljedicu, da se rasčlanjene funkcije pomalo izgrađuju prema unutrašnjoj svrhovitosti svojoj i dobivaju svoj izražaj u posebnim kulturnim oblicima, u književnosti i umjetnosti, u nauci, u moralnom, društvenom, političkom i pravnom poretku, u vjerovanju i bogobrižljivim činima (obredu), dok se privredno nastojanje sređuje u izvjesnom gospodarskom sistemu. U tom razvitku leži pogibelj, da se oslabi ili čak raskine uzajamnost, na koju su životna očitovanja od rođenja upućena, da međusobni odnos njihov pređe u asimetriju ili

nesklad, pa se nameće potreba, da se razlučeni kulturni sistemi i njima odgovarajući položaji života uravnoteže i usklade. Pored toga umnoženje i uvećanje životnoga imanja pomalo upućuje na diobu rada i nastanak posebnih zvanja, za koja je potrebna i naročita »stručna« sprema, pa sve teže postaje, da se konkretni nosioci života na sve strane jednako i potpuno odazovu razvitom kulturnom smislu, šta više, nastaje pogibelj, da biće ljudsko zakržlja u ograničenom zanimanju i ne dosegne punoću poziva ljudskoga. I u tom je dakle pogledu potrebno po mogućnosti uspostaviti isprvično stanje — jedinstvo života, koje je već po mnogovrsnom vrijejenju vitalne energije stavljeno na kušnju, izloženo potresima u navali raznosmjernih tendencija, a u razgrađivanju kulturnog duha izvrgnuto raskidanju i skučenju u jednostranosti. Potrebno je očuvati cjelinu ljudskoga bića u subjektivnom obziru kao što je u objektivnom obziru potrebno očuvati »jedinstvo stila« u očitovanjima života na razne strane razvedenima.

Eto tu funkciju — raditi protiv otkidanja života od rođena tla i protiv raskidanja njegova u rasčlanjivanju funkcija, raditi protiv nesklada razlučenih strana

i zakržljavanja bića ljudskoga u ograničenom zvanju — vrši filozofija na putu povrh prirodnoga stanja uznesenom. Kultura je viši stupanj života, koji je (po Aristotelu) krijepljenje, rastenje i propadanje »iz sebe«. Ingredijencija svjesno-duhovnih sila ne mijenja ništa na tom principu postojanja, samo ga inako provodi. Kultura je »druga priroda« (altera naturs) različna po vrsti učesnih faktora, ali po načinu očitovanja ona je kao i život u organskom redu: uporno održavanje i obnavljanje bitka, ustrajanje u izvjesnom obliku i razvijanje njegovo, obrazovanje i preobražavanje iz nekog »htijenja sebe«, i više se u njoj no u postojanju po nuždi osjeća, da nije pravi život, ako je nametnut izvana, jer svaka duševnost stremi, da od sebe dade svijesni izražaj, da održi i razvije akviziciju duhovnu, da unaprijedi bitak svoj smislom i vrednotama. Jednako kao život u prirodnom stanju i kulturni život smjera na vezanje i uravnotežavanje raznovrsnih tendencija (»nagona«) u složnom sustavu sila. Ja nalazim sebe — veli Fichte — kao organizirani prirodni produkt, u kojem su dijelovi upućeni na to, da se zajedno vežu; kad se to smjeranje njihovo prida cjelini, ono se zove nagon za samoodržanjem. I kultura ima

svoj nagon za održanjem, ima svoju »ljubav k sebi«, što se zove filozofija — ljubav k mudrosti. Ona je kulturna analogija prirodne težnje na određivanje i razvijanje iz sebe, na ustrajanje u svojem načinu (»conservatio sui«), ona je smisleno-svrhovito usavršavanje dionica kao i sređivanje njihovo u nazretom i poželjnom skupnom efektu. Filozofija je nagon, kao što je težnja za znanjem, moralnim držanjem, društvenim priključenjem, umjetničkim stvaranjem i religijskim uznošenjem, ali se od svih njih razlikuje tim, što nije upravljena na posebnu vrst nastojanja, kao što su pomenute, već je osnovni tenor koji svima njima prolazi, sve ih provija i upućuje na krajni cilj — usavršavanje u »mudrosti«. Ne može se pravo reći ni, da postoji sama za se, izvan njih, već u njima živi i djeluje. I kad Pitagora (po Ciceronu) za se kaže: artem se scire nullam sed esse philosophum, da ne umije takove vještine, nego da je filozof, onda to znači, da ne nauča neku posebnu umjeću i ne daje savjeta za nju, već da potiče na onu općenu, sveobujamnu tendenciju, koja je duša ljudskoga opstanka uzdignuta u duhovnu sferu, koja zalazi u sve strane kulturnoga očitovanja i nagoni na samosvojni iz dna zahvaćeni

i na visinu zaneseni izražaj kao i na integraciju mnogovrsne mogućnosti njegove, jer se samo u sintezi smisleno-svrhovito izvedenih crta reprezentira mudrost duhovno-ljudske eksistencije.

Kako je vidjeti naša »definicija« filozofije ide na uviđanje vitalnog zahtjeva kulturne svijesti, a čini se, da ona obuhvaća razna mišljenja o filozofijskoj funkciji, koja obično tek po neku stranu njezinu ističu, a nama je do toga, da ih sve svedemo na potrebu životna položaja, koji nastaje prelazom iz prirodnoga stanja u kulturno. Po jednim naime određenjima filozofija tendira na »principe znanja i ljelovanja« ili na posljednje osnove bitka i obilježava se kao težnja za jasnoćom, traženje i gledanje »ideja«, promišljena i domišljena orijentacija u svijetu i životu. No sva ta i slična određenja izlaze na to, da život svijesno ponesen ište, da se sve očitovanje povede iz dubine duše, od srži životnog nagona, i ponese na visinu umna dohvatanja. Sva mudrost svijeta i života izvodi se iz doživljaja, ali ovi mogu biti površni, slučajni, časoviti i kao takovi bez vrijednosti. Za određivanje i držanje, koje se diči mudrošću dolaze u obzir samo doživljaji, koji po Platonu znače probuđenje iz sna svagdašnjosti, koji dušu potresaju

u bivstvenoj jezgri, — a to je i smisao tvrdnje, da je čuđenje izvor filozofije — i otkrivaju važan motiv za kompoziciju slike svijeta i života.

Po drugim se određenjima filozofijska funkcija označuje kao težnja za zaokruženim i ujedinjenim znanjem, za produženjem perspektiva otvorenih s raznih stajališta do krajne mogućnosti, i koliko nije pozitivistički zadržana ili skeptički klonula, težnja za nazrijevanjem konačnih rezultata preko granica svedjer nepotpune, fragmentarne datosti iskustvene, pa za međusobnim usklađivanjem pogleda i izgledanjem (»anticipacijom«) veze svijeta u cjelini, a po tom i određivanje položaja i zadatka čovjekova u njem. Subjektivno, s obzirom na pojedinu duševnost, to je zahtjev, koji proizlazi iz zamaha, što život od prirodnih osnova vodi u sferu duha i upućuje ga na dohvatanje sve daljih i sve viših vidika, kojih idealni cilj je savršena umnost (»perfecta ratio«). U vezi je s tim zahtjevom i nužna sabranost, da se raznovrsni utisci svijeta srede, raznosmjerni smisleni odrazi njihovi i poticaji slože, da se rasčlanjene radnje za svojim nagonom idući ujedine, opreke između njih izglade, nerazmjeri poravnaju, i život relativno uravnoteži i smiri u »jedinstvu

spoznaje i svrha« — jednom riječi, da se prevlada intelektualni i moralni kaos (po Schilleru), što tokom doživljavanja nastaje, i u skladni akord sastavi mišljenje, osjećanje, htijenje i djelovanje. Objektivno prikazuje se težnja za usavršavanjem (optimalnim mogućnostima) i usklađenjem (»enharmonijom«) kao mar za ostvarenje duha u svim oblicima života i kao nastojanje oko »harmonično-ekvipotencijalna« (po Drieschu) izražaja njihova u kulturnoj svijesti.

Na svaku stranu života odiše nota mudra zanošenja: ima tako filozofija, što proizlazi iz naučne radnje, iz poznavanja izvanjske prirode i duševnoga bića ljudskoga, što odjekuje iz umjetničkoga stvaranja, što se odrazuje iz osjećajnoga i voljnog držanja prema ljudima i iz društvenoga raspoređivanja, ima je, što prosijeva kroz religijsko odnošenje. Na toj mudrosti rade mislioci, umjetnici, moralni propagatori, socijalni pokretači, vjerski osnivači i reformatori. Filozofijski je zanos, što čitav život usiljava na više, na »bivanje s vječitom budućnosti« (po Saueru), on je, što u vrijenju kulturne snage i razvijanju na sve strane svedjer udešava, a po potrebi i preudešava organičko

jedinstvo kulturne svijesti, prevladava staro i stvara novo.

Prema toj živoj, stvaralačkoj težnji stoji nauka o filozofiji, u jednu ruku kao sistematski ogled problema ljudskoga života i kritika načina njihova riješavanja, a u drugu ruku kao historijski prikaz »filozofijske misli«. No kolikogod sama po sebi teorijski zanimljiva bila naučna slika razvitka ljudskoga nastojanja uopće, pa tako i historija ljudske misli, za rješavanje briga i zadataka neposredne zazbiljnosti životne ne dolazi u obzir naprosto znaje o prošlosti (historija kao nauka o onom, što je bilo i kao razumijevanje onoga, što je nastalo), nego živ osjećaj za bivstvene tendencije vremenski kontinuirana bitka (historija kao dio života). Isto tako je sa sistematskim prikazom, koji filozofijsku funkciju uzima kao predmet teorijskog razmatranja, da je za shvaćanje (»u pojmovima«) razloži, njezine zadatke razvrsta, smjerove rješavanja i motive u objektiviranoj slici prikaže. Međutim za stav u životnoj zazbiljnosti ne dostaje ta »školska mudrost« sama, jer ma kako važno bilo, da se filozofijska kao i svaka druga radnja razloži u dionice znanja, doživljaji, na osnovi kojih se izgrađuje pogled na svijet i život, pored misaone

sadržine imadu svoju težinu, kojom na dušu padaju i impuls, koji joj daju. Na »ličnoj jednadžbi« odmjerava se važnost objektivnih, u mislima izraženih značenja, uvjerljivost razumske argumentacije i odluka na raskršćima (»polarnim tendencijama«), na kojima se sav život raspinje, a često i lomi. Filozofija je više no upravljanje »iz pojmova« (po Schopenhaueru); ona je određivanje iz produbljena i sabrana životna osjećaja, ne jedino iz razmišljanja, pa bila to i »refleksija na veliko« (po Cousinu), nego iz sažete duhovne snage, što u nevolji života traži izlaz i nalazi smirenje ne samo logičkom kalkulacijom, već i »domišljanjem«, genijalnim uviđanjem (intuicijom) i prospektivno-svrhovitim dogledanjem. Filozofija (po Euckenu) nije samo razmatranje, što dolazi nakon životna djela, što ide iza života, nego je unutrašnja njegova pokretna sila, inspiracija, koja ga svedjer napred kreće i na smisleno-svrhovito oblikovanje potiče. To je, što joj daje značaj umjeće i životu po njoj značaj »stvaralačke evolucije« (po Bergsonu). Filozofija obrazuje masu života; ona je određujući princip duhovnog opstanka. S tim se pokrivaju određenja, koja joj pridaju praktički značaj, označujući je kao »teleologiju ljudskoga teže-

nja i htijenja«, kao »osnivanje ljudskoga ideala«, kao »teoriju savršena života« i u djelovnom odnosu na formiranje životne zazbiljnosti kao vrlinu, kao stvaranje vrednota i upravljanje ljudske radinosti na konačni cilj njezin, na ostvarenje pune čovječnosti. Filozofija je, jednom riječi, uglednanje ljudske svrhe i nastojanje u želji i odluci biti čovjekom. Ona je sazreo i zaokružen izražaj — volje k čovječnosti.

III.

Filozofijska funkcija, kako smo izložili, temeljni je usrdni agens, što oživljava i upravlja životno kretanje u sferi duhovna, nad prirodno postojanje uzvita, smisleno-svrhovito kvalificirana bitka; ona je sverodni (generalni) faktor u razvijanju i obrazovanju kulturnog stanja, ujedno i sveopća ponuka bićima ljudske opreme, da se u vrevi doživljaja razaberu, da na dojmu, kako se nalaze i život podnose, ne samo razmišljanjem nego i osjećajno-voljnim sređivanjem, sebi stvore sliku o prilikama i o svojem položaju u njima, da nastojanja svoja omjere kako na početku (»principima«, osnovima), iz kojega potječu, tako i na završetku (finis, »svrha«), koji im se ukazuje — da

tako nađu uporište, s kojega će da se upravlja životni rad u pravcu i prema ciljevima, koji odgovaraju sposobnosti ljudskoj. Ta ponuka proizlazi iz načina, kako postoji »stvarnost«, koja ne nastaje i ne protječe slijepo, kao što je to s događanjem u fizičkom redu po nuždi moranja, zajedno s biologijskim formacijama, koje se tu stvaraju, a uključuju u svoju kauzalnost i psihičke procese niže vrsti (osjećanje, predočivanje, čuvstvovanje i instinktivno određivanje). Postojanje naime po ljudskoj možnosti očituje se u aktima, koji se okupljaju oko »ja«, u procesima, koji se odnose na »mene« i označuju kao »moji«. Za razliku od bezličnа postojanja, u kojem se kreće objekt, to je subjektno nošen svijet, koji znači biti sa sviješću, postojati znajući se na djelu. I sve kad bi udaranje »ja« - akcenta na djelovanje bilo samo odjek neke strane zazbiljnosti u imaginarnom prostoru i kad bi postavljanje »ja« - odnosa i njihovo vezanje u subjektno zaokruženoj domeni bilo samo prividna slika, ono bi izlazilo iz reda izvođenja po prirodnoj nuždi u općenoj formuli kvantitativna izjednačenja uzroka i posljedice, jer je u osnovu svom stavljeno na drugi način na-

stajanja, koji izlazi na određivanje po smislu i vrijednosti. U »ja« - odnosu naime izražava se osobiti kvalitet vršenja čina, koji se sastoji u svijesnom učešću u njima, a zavisi od snage, koja se ulaže u to, da se aktivnost drži, »u vidu«, jer u prirodi svijesna pokretanja leži, da zna, da se pokreće i kuda ide — ono se odvija na način tendencije, upravljenosti na nešto, što se vidi i »hoće«, nešto što se događa u znaku »trebanja«. Od te i takove nužde, koja tako reći preda se gleda, zavisi duševni i duhovni značaj vršenja čina, koji se očituje u tečenju sadržajnoga, čuvstvenog i voljnog značenja, a i zaračunava se »meni« kao moj prihod, kao autorstvo i vlasništvo mojega »ja«, od toga zavisi kako je i koliko tko bio »ja«, ustao i pokazao se kao subjekt. Biti u stanju »ja« i postojati kao subjekt je stvar (i to je naime »stvarnost« svoje vrsti) zalaganja za svijesno dohvatanje i imanje. I kaogod što je postavljanje »ja« - odnosa dinamički, mahom i teleološki (a ne mehanički — kauzalno) uvjetovano, tako se i održava upornim obnavljanjem svijesna učešća u činu; ustrajanje u »ja« - obilježenom, upravo svojskom stanju (»ichhaftes Sein«) je kao lebdenje, koje se podr-

žava neprestanim naprezanjem, s ambicijom na više i na bolje, u mogućnosti postizavanja savršenijih, ne samo razvitijih, što u prirodo-naučnom smislu znači kompliciranijih oblika postojanja. I vezanje »ja« - odnosa u subjektivnu cjelinu osniva se na intenzivnom iterativno uspostavljenom (renoviranom) i unapređivanom (inoviranom) ujedinjavanju — »ja« se vijekom postavlja, održava i izgrađuje. Bitak je to koji se izvodi težeći, postojbina, koja se ne daje bez mojega učešća, već se osvaja i drži sveudiljnim naponom, carstvo obećanja, koje pripada onomu, koji ga traži i kao navaljujući uzima dijela na njem. Nema tu mirna opstanka, nema stalna posjeda, nema ni dobra, koje bi se moglo naprosto dati ni predati. Na svijesti se ne može plandovati, u istini, dobroti i pravdi ne može se stajati ni u slobodi počivati. Duhovno se imanje mora neprestano prisvajati; carstvo duha je svedjer na potragu.

Značaj teženja (»strebende Bewegung«) čini razumljivim, da se uspon u duševnu sferu i u duhovno kvalificiran način postojanja u »ja« - odnosima ne zbiva bez briganja (»sollicitatio«), ni bez muke, što su je (po Heziodu) bogovi stavili pred vr-

linu. Plodovi duha ne rastu na stablu života sami od sebe i ne padaju čovjeku u krilo bez njegova mara i bez njegovanja, što se zove kultura. Kaže se doduše, da se umni vidici otkrivaju slučajno, u sretnom času, ali se pri tom zaboravlja, da je predpostavka nalaza njihova, koja je često i skrovita, unutrašnje vrijenje i napetost, budnost duha, što dočekuje i spremnost kojom hvata »božanski trak«, te osvjetljuje puteve smislena kretanja i ciljeve vrijedna zadovoljenja. Tomu udesu ne izbježe ni genij, jer ako se kaže, da on radi poput prirode, onda to vrijedi samo u toliko, što ga nagoni neodoljiva nužda, no dok se priroda kreće snagom bez obzira, genij se pokreće iz unutrašnje trudnoće, napaćen od nemira i želje, tražeći puta i izlaza — i dok je priroda sigurna za svoj uspjeh po računu uzročnoposljedične nužde, genij se dovija slavi duha pod cijenu požrtvovanja i stradanja, a u tom načinu kreće se život ljudski uopće.

U dinamičkom osnivanju i izgrađivanju duhovnoga svijeta, preko prirodnoga stanja ispružena u kulturni prostor, dobiva filozofijska funkcija najširu psihologijsku podlogu i ujedno objašnjenje,

zašto se proteže u dubinu, sa zahtjevom »iz dna duše« pokrenuti eksistencijalne akte svijesna postojanja, na izvoru »ja« - odnošenja odrediti i opravdati životno djelo, u širinu kao potreba »sabrati se« i mnogostruko razgranjena zanimanja srediti i uskladiti u jedinstven životni izražaj, u visinu s poletom (»elatio animi«) začete pobude privesti završetku (finis, »svrha«), razviti ih u punom značenju, kvalitet svijesne aktivnosti povisiti do najvišega stupnja i životnu želju smiriti u predvidljivo (»idealno«) zaokruženoj, upotpunjenoj slici ljudskoga zvanja.

Iz pretpostavke, da je težnja »supstancija« ili ustrajni nosilac duhovnog bitka odnosno kulture, proizlazi onda i to, da je fundiranje, integracija i perfekcioniranje »ja« - postavljanja vječit zadatak, koji se u svakom životnom poduzeću, pojedinačnom i skupnom tako reći, u vlastitoj režiji vrši. Svaki čovjek, svaki krug, svako vrijeme mora problem ljudskoga postojanja za se riješiti. Svatko mora svojega čovjeka iznijeti — svojski, iz vlastite snage aktivitet uzdići do »ja« - značenja i na njoj izgraditi samosvojnu, samovlasnu cjelinu. To je zahtjev koji proizlazi iz teženja kao osnova duševna bit-

ka uopće, a duhovna napose. Težnja je naime svagda konkretna, pojedinačno izvedena, pod posebnim prilikama, vezana na izvjesno prostorno i vremensko mjesto i na neku ograničenu provedivost upravljena — ne kao izražaj neke »vis occulta«, već kao statuiranje izvjesne eksistencijalne mogućnosti, tentativno (na pokušaj), gotovo reći smiono i odvažno začete, uvidljivo i predviljivo (prospektivno) razvijene. Svijesno kvalificiran život u obliku »ja« svagda je individualan čin, što ne isključuje mogućnost »zračenja« (Ausstrahlung) u dalekosežnije značenje — općeno uvaženje i nadvremensko priznanje, provodi se na način pothvata kao na odluci i zalaganju, u držanju koje, za razliku od događanja bez subjektna učešća, znači biti pri činu svojeći ga, u stanju, koje se može potencirati, te od intenzivnosti njegove zavisi duševni odnosno duhovni značaj bitka. Kažemo li »ja«, onda smo tim označili posebno zaokruženu sferu postojanja, a ujedno i razvijanje aktivnosti, koja ne stoji samo pod opažanjem, jer bi u tom slučaju ja još uvijek mogao biti tek prolazna točka događanja, nego pod pažljivim dirigiranjem, u načinu, koji joj daje obilježje uvrštenja u

»ja« - kauzalitet, kao očitovanje, koje od mene polazi, ja sam u njem angažiran, a ne samo njime tangiran, te se prema jačini i načinu angažiranja određuje svijesna vrijednost njegova — određuje se koliko sam subjekt vršenja eksistencije, koliko sam razvio sposobnost ljudskog postojanja, u vječitu kolebanju između stanja osvještena, duhovno uznesena i prirodno obeznala. Dinamički se tako izbijaju svijesna značenja i vrednote i u njima utvrđuje bitak »ja« akcentuiran, — u odnosima duhovna kvaliteta, složenima u cjelinu, individualno intoniranu i harmoniranu. Sadržaj i stil života obrazuje se u naponu »ja« - kauzaliteta. U njem izraženi smisao, pravac i cilj duševna kretanja zavisi (po Fichteu) od toga, kakav je tko čovjek — ili bolje reći, za kakav se tko način držanja »odlučio« u procesu humaniziranja, koji se daleko od toga da bi bio naprosto prirodni proces, — ukazuje kao velika borba za čast i dostojnost ljudsku.

Svaki čovjek ulazi u svijet na posebno određenoj točki prostora i vremena, ima svoje rođeno mjesto, oko njega zavičajni krug, iz kojega će da razvije djelovnost, ima prošlost predaka za sobom — i

zadatak taj položaj ispuniti svojom nazočnošću u odgovornosti za budućnost, koja se nastavlja na njegov rad. Što tako nalazi kao gotovo stanje, kao konkretnu situaciju i historijski razvojni red, to se zove »sreća« (tyche) u punom smislu riječi ono, što na putu u život sreće. Sredstva, kojima će da izvrši životno djelo, zovu se »priroda« (physis), a sastoje se od posebna složaja tjelesnih energija, koje na poticaj opstojnosti (»Daseinsanregung«) rade po zakonima biologijske stvarnosti, i od psihičkih sposobnosti, na kojima se uspravlja svijestan bitak. Potonje se označuju i kao darovi (talenti), uzevši da su određeni nekom prethodnom pozicijom i kao možnost (na priliku potencijalne energije) stavljeni pred početak ostvarenja. No i u tom vidu oni se ne mogu smatrati, da su ležeći kapital, od kojega tako reći automatski ili prirodnom nuždom teče renta, već je na vjeru data prometna glavnica, od čije se »zdušne« upotrebe (»funkcionalno«) očekuje primjerena svijesna dobit.

Život ljudski, i ako se izvodi iz nekoga pologa (»dispositio«) kao izvora razvijanja snage, odgovorno je i zaslužno djelo (zao je član u svijesnoj privredi, tko

talenat svoj zakopa ili ga uzalud potroši), a još se to više ističe, ako se gleda s druge strane. Ostvarenju pretpostavljena »možnost« je razumska formula, u kojoj je empirički indicirana izdašnost aktivnosti idejno (»u misli«) sračunata i prebačena (projicirana) u predvremensko stanje još neostvarena postojanja, ona je pretpostavka misaone rekonstrukcije istupanja na javu. Promatra li se međutim osnivanje i provođenje bitke u »ja« - obliku neposredno, kako se daje na osnovi teženja, u prvotnom izdanju, onda ono upućuje na to, da je nastup u zazbiljnosti originalan čin — ne izvod iz potencijalnoga nasada (Anlage), nego proizvod kao zametanje (Ansatz) aktivnosti sa svijesnim značenjem, pokretanje neke tendencije, ustrajanje u njoj, razvijanje njezino u začetom, upravo poduzetom pravcu i traženo oblikovanje. Možnost se određuje u momentu ostvarenja počínjanjem, koje je ujedno pòčinjanje, a darovitost je u tom vidu vrednoća (»Wertigkeit«) izvršena čina, pa je razumljivo, da je u prvi mah nesigurna, u početku riskantna, na pokušaj stavljena, u ponovnom zalaganju ustaljena, relativno promjenljiva u granicama pružívosti uzeta maha, od

česti filogenetičkom predradnjom preporučena, što se zove sklonost, od česti samoradnjom uvježbana, u provedivosti donekle od okolnih prilika kako fizičkih tako i psihičkih zavisna. Važnost pojedinačno i konkretno uzete inicijative leži u tom, što hvata zgode, koje se u masi obična, svakodnevna događanja po sastavu i načinu samo jednom (hic et nunc) nadaju i nigda više tako. Propuste li se, propale su zauvijek. Radi se dakle o tom, da se u toku vremena pružene jedinstvene mogućnosti iskoriste za svijesnu dobit, da se iz doživljajnih elemenata pojedinačno začetih izgradi duhovni svijet svoje vrsti, iz dubine njegove neposrednosti, osvještavanjem svoje osobitosti (»Besinnung auf sich«), u bogatom razvijanju na sve strane, u snažnom svladavanju utjecaja sa strane i izrazitom akcentu svojine (»ja«), — radi se o tom, da čovjek ne prođe bez imena i bez traga, da ne utone u vrtlogu događanja kao izvana pokretani atom, već da u njem ustane kao monada, koja se određuje iz sebe, na svoj način i daje punu pojedinačno izvedenu reprezentaciju čovječnosti. Filozofijska je koncentracija u duhovnom svijetu organ obrazovanja samosvijesti. Vrije-

dnost pojedinosti ne leži naprosto u odvajanju od svega drugoga, jer razlika sama nije više nego eksotičnost, već je konstrukcija cjeline — formiranje bitka, koji je u sebi jedinstven (individuum znači »nedjeljivost«), sve određivanje u sebe povlači i iz sebe izvodi u punom zamahu ljudski duhovne, u »ja« - obliku razvite snage.

Važnost filozofijske funkcije za obrazovanje samosvijesne ličnosti ne ograničuje se međutim samo na dobit, koja znači biti subjekt u individualnom krugu (»suo nomine agere«), svojski i čitav, pokretati se iz sebe, a ne poput objekta kao što su mehanički gibive stvari i osjetnonagonski upravljena organska bića bez »ja« koncentracije, časovite tendencije uvrštavati u jedinstvo i određivati im snagu iz cjeline s uvažavanjem prošlosti i budućnosti (»vergangenheitsgesättigt und zukunftsbedeutungsvoll«, po Sternu), poticaje izvana ne samo primati i puštati kroz sebe, nego ih usvajati, uzimati pod svoje, jednom riječi biti »unum per se«, u samovlasno i samosvojno izgrađenoj sferi djelovanja. Kad bi naime razvijanje svijesna kvaliteta ostalo samo pri povlačenju aktivnosti na se i subjektivnom za-

okruživanju, duševni bi svijet bio skup diskretnih eksistencija, aktualno konsolidiranih, dinamički, u snažnom zamahu tendencije k svijesti iznutra oživljenih, i osvijetljenih smislenim oznakama i putokazima, a kako bi svijetlo njihovo samo njima gorjelo, ujedno sebičnih, u sebi zatvorenih, počem sebi dostatnih, ali nerodnih, na osamljen život upućenih. No izolacija, koja bi se tako iz »ja« - odnošenja nadala, prevladava se tim, što bića duševnoga načina, ne samo svoje kretanje u »svijetlu svijesti« nalaze, određuju i u njem »uživaju«, već i zbivanje na sličnoj, ali odvojenoj prirodnoj bazi, što se zove tijelo, posmatraju, tumače prema sebi i pripisuju ga živim jednicama, što postoje i rade »kao ja«, te samnom zajedno pripadaju istom redu bitka. Veza duševne stvarnosti je svijesno isprepletena. Saobraćaj između pojedinih eksistencija vrši se posredstvom izražajnih znakova, u kojima se s jedne strane ispoljavaju (»objektiviraju«) svijesna određivanja jednoga »ja« - kruga, dok se s druge strane restituira svijesno značenje njihovo, i naizmjence. Već u organskom svijetu na osnovi biologijske podražljivosti i reaktivno-aktivna držanja, uz neku mjeru psihič-

koga označivanja (u osjetima, predodžbama, čuvstvima, nagonima), pod utjecajem prilika, a po nuždi života nastaju prilagođeni oblici i uvježbani načini postojanja izvjesne vrsti, izregulirani odnosi zajedničkoga opstanka i uzajamna djelovanja, po čem i unutrašnje veze — nastaju prirodne zajednice životnoga preduzeća i borbe za održanje. Bez obzira na to, kako daleko ide obrazovanje zajednicâ u organskom redu, činjenica je, da se veza, koja po izmjeni svijesnih značenja i vrednota nastaje između »ja« - označenih jedinica, od zajednice prirodno-nužne tvorbe razlikuje tim, što se nosioci njezini osjećaju kao »drugari« koji sačinjavaju društvo — skup eksistencija međusobno povezanih pod imenom »mi« kao izrazom za više subjekata (»ja«), koji se zajedno sastaju u aktualno-realnom integralu, što se označuje kao skupna svijest, skupna volja, skupni duh. Nije to zar nego biće za se ni neka sila izvan subjektnih nosilaca, već je kao i pojedinačna svijest (»Ich - bewustsein«) dinamičko jedinstvo formirano energijama iz pojedina kruga unesenima, no u tom je više no njihov zbroj (»kolekcija« ili svežanj, po Humeu), i nipošto se ne može isporediti

s produktima prirodne nužde, jer faktori, koji ga sačinjavaju, ne ulaze u nj s odmjerenom snagom. Po principu svijesna zaračunavanja udio se njihov pored sile momenta određuje pamćenjem prošlosti i obzirom na budućnost. Svijest je (po Schubert-Soldernu) neprekidno vezanje prošlosti i budućnosti — ona je oblik spajanja, gdje dijelovi određuju cjelinu, ali i cjelina prožima i određuje dijelove. Eto ta integracija množine »ja« u društvenoj svijesti stvara se neprestanim obnavljanjem njihova udjela. Po sadržaju zavisi od saopćena i uvažena kvaliteta duševna rada u pojedinim središtima revnosno vršena, unapređivana i usavršavana, snaga joj dolazi od jačine poticaja iz njih, sastav se određuje prema konvergenciji ili divergenciji tendencija, prema saglašavanju (consensus) ili odvajanju interesâ, mišljenja, osjećaja, ciljeva. U povodu toga unutar izvjesnoga društvenoga kruga nastaju posebne grupe, koje idu uporedo ili se pobijaju, smjeraju na promjene skupnoga stanja, a mogu da dovedu i do disocijacije, no isto se tako može krug proširiti priključenjem, prema privlačivosti, »sredine«, ali povećanje i ojačanje znači ono samo onda, ako se

uvrštava u dinamiku društvene jezgre. Sve to sociologijskom zakonitosti određeno balansiranje svijesnih snaga nosilac je bitka, koji se polazeći od izvjesne prirodne osnove (»biologijske zajednice«) ukazuje s jedne strane kao historijski razvoj, s druge kao kulturno uzdizanje, oboje obilježeno tim, da je kontinuiran, vremenski povezan niz stvaranja na istovetnu, »u struji izmjenjujućih se pojedinaca« ustrajnu skupnu svijest (»nadbiologijsko jedinstvo«). Pri obrazovanju te svijesti do »personalne« društvene jedinice, samosvijesne, a po tom samosvojne i samovlasne, dolazi do odlučna izražaja kako filozofijska funkcija tako i njezino utjelovljenje, pojedinačna ličnost. Carstvo duha izgrađuje se i održava prilozima ličnosti.

IV.

Iz dosadašnjeg se razlaganja nadaje, da »ljubav k mudrosti« kao fundamentalna i integralna poluga života osnovana na tendenciji k svijesti, koja se ostvaruje u obliku subjekta, stoji u značajnom djelovnom odnosu s duhovnom zazbiljnošću i njezinim naličjem, kulturnim držanjem, povrh načina prirodna događanja ili ob-

jektna postojanja, upućujući na obrazovanje ličnosti (»personalnu strukturu«) kako u singularnim domenama osvještavanja pod vidom »ja« tako i u pluralnim, drugarski (socijalno) povezanim jedinicama pod vidom »mi«. Životno djelo po ljudskoj možnosti, da ne kažemo, ljudske ruke vrši se u pojedinačno zaokruženim eksistencijama, koje polazeći od posebnih prirodnih prilika i uvjeta svoj položaj, djelovanje i vladanje ne samo u času značenjem i vrijednošću obilježavaju, što bi reći, da sadržaj, dojam, snagu i pravac svojih funkcija znaju i na se kao subjekat odnose, već ih vežu u dinamičko jedinstvo, preplećući sadašnjost prizvatom prošlošću i izgledima u budućnost postavljenim na pouci predašnjih iskustava, te su po tom u stanju određivati se iz cjeline aktivnosti smisleno i svrhovito koliko svijesna učešća smažu. Filozofijska koncentracija unosi u taj način postojanja »aspiraciju« (to znači oduhovljenje), koja vodi do samosvijesna bitka, »ja« postaje »ja sam« (Ich - selbst), subjekt se u dubokom, snažnom pokretu svijesne kvalifikacije određuje iz sebe, vidi se na početku svojih akcija, postaje inicijator njihov, iz posebna položaja, u njem pruženih prigoda i očekivanih djelovnih mogućnosti, u kojima se

njegova sposobnost očituje, svojski ispunjava život smislenim značenjem i vrijednošću, dajući mu tim osebitu, manje ili više izrazitu fizionomiju (»lice«), kojom se ističe i postaje zapažen u masi neznačajna, obična, počem i mehanički (prirodno-nužno) ujednačena držanja. Kako po toj ličnoj strukturi dolaze do izražaja crte makar u kojem pogledu ljudski važne, to ona prevladava pustu vremensku suvislost, kao što je kronika, a prevladava je vrsnoćom, koja u razvijanje unosi elemenat napretka i porasta vrijednosti, dakle momenat historijskoga značenja. Po lično konkretiziranim tendencijama smislenim i vrijednosnima filozofijski podstrek dolazi u odnos s historijskim zbivanjem kao vremenskim oblikom kulturnoga stvaranja. Lična izgradnja daje subjektivnu bitku mjesto i ime u historijskom redu, a mahom i ugled, t. j., mogućnost značenja u socijalno proširenom krugu života, koji kao cjelina pod utjecajem »težnje za mudrošću« (u duhovno ljudskoj prirodi osnovane) pokazuje izvjesnu analogiju s razvijanjem individualne svijesti do personalne životne zazbiljnosti. I društveno naime biće, koje je po Platonu kao uvećan čovjek (»makranthropos«), ima svagda, ma kakav bio način i oblik okupljanja množine

pojedinaca u zajedničko životno poduzeće, izvjesno središte, u kojem se stječe njihovo duševno kretanje (predočivanje, mišljenje, čuvstvovanje, htijenje), ima neko aktuelno jedinstvo formirano u svijesnom saobraćaju, po uzajamnom saopćivanju doživljaja, u povodu kojega nastaje međusobni utjecaj: pojedinci unose duševnu privredu svoju u zajednicu i nalaze se kao aktivni učesnici u njoj, ali se ujedno »osjećaju« tendencijama drugih učesnika tangirani u svojem vlastitom određivanju. U toj dvostrukoj funkciji stvaraju oni složaj (Gefüge) mogućnosti koeksistencije u svijesnoj aktivnosti — skupnu svijest kao sumu zavisnosti i odnosa duševna držanja u životu, koja se povezanošću svojom suprotstavlja inspiraciji iz pojedinačnog kruga, ali joj po uvaženju iz cjeline i popušta, te s izvjesnom plastičnošću podržava identitet bitka u vremenski produženoj vezi prošlosti preko sadašnjosti sa budućnosti. Filozofijska težnja kolektivno uzbuđena ili iz pojedinačnoga kruga proširena, napose od »velikih ličnosti« na daleko prihvaćena, povisuje onda skupnu unutrašnju aktivnost do samosvijesna obrazovanja i ispunjavanje zajednice smislom i vrednotama do lične strukture. Društveno biće u cjelini svojoj drži se u

intenzivnom odnosu prema izvoru doživljavanja, pokreće se »iz sebe«, iz duboko zahvaćena uviđanja posebna položaja svojega i mogućnosti duševna izgrađivanja na njem, u svojskom razvijanju duhovnih značenja (pogleda, užitaka i ciljeva) i osebitoj sintezi funkcija u skladan izražaj života, — postaje nosilac historijskoga i kulturnoga stvaranja. Ta sinteza nije u samoj pojedinačnosti, u samom odvajanju (Sonderung) i razlikovanju jedne duševnosti od drugih, u slučajnoj prirodnoj uvjetovanosti i složenosti njezinoj, nego u ličnom izrađivanju psihičkih mogućnosti, kao koje je potenciranje svijesnih očitovanja do životne mudrosti. To vrijedi za svaki oblik, gdje množina živi kao jedno, gdje se više pojedinačnih svijesti slaže u jednu dušu. Od toga zavisi važnost njegova u historijskom redu i u izgradnji kulturnoga stanja, radilo se o zajednicama užega kruga, koje se po interesima, potrebama, naziranjima diferenciraju unutar širih društvenih cjelina i aktuelno sačinjavaju skupnu rezultantu, te u međusobnom djelovanju povremeno preinačuju zajedničku vezu, a gdjekada je i prevraćaju (revolucioniraju) u oštrim sukobima — ili se radilo o prirodno upućenoj i kulturno nastavljenoj integraciji

narodnih jedinica kao osebitih oblika zadružnoga postojanja ljudskoga, koji po Wundtu u sebi čine »kontinuitet psihičkih razvojnih redova kraj neprestana propadanja pojedinačnih nosilaca njihovih«. U cjelinu naime čovječanskoga nastojanja one s historijskom i kulturnom legitimacijom ulaze po tom, koliko svijesno kretanje i njegov izražaj u zajedničkim tvorevima (u t. zv. »objektivnom duhu«, koji se očituje u dominantnim mišljenjima, maštanjima i vjerovanjima, »dignitativima« i »desideretivima« i u rasporedima životnih odnosa društvenih, moralnih, pravnih, državnih) preko prvotna svladavanja prirode (t. zv.. »primitivne kulture«), dakle preko etnologijske zanimljivosti, razviju iz sebe, iz bivstveno sažete snage, u osvještavanju svojega položaja u svijetu i mogućnosti po njem pružene, — koliko sadržaje, osjećajne tonove i smjernice svojega doživljavanja smisleno - svrhovito izobraze, »idejno« izgrade i ujedine u osebitu životnu zazbiljnost, jednom riječi, koliko specifičnu duševnost svoju srede u ličnoj strukturi, u kojoj se odrazuje njihova »mudrost svijeta i života«.

V.

Eto tako, nacionalna je filozofija skup radnja samosvijesno upravljenih na lično obrazovanje narodnoga života i samosvojno očitovanje njegovo u potpuno i cjelovito izgrađenom sustavu duhovnih nastojanja (»Idealbestrebungen«) historijskoga i kulturnoga znamena razvojnoga. Područje njezine djelatnosti je naročita geografska provincija s prirodnim prilikama pod nebom svoje vrsti i na tom životnom prostoru smješten narod uzajedinjen biologijskom zakonitošću, u osjećaju životne nužde i mogućnosti privređivanja (to je ekonomski osnov) i obrane od neprijaznih i neprijateljskih utjecaja, regeneracijom u redu pokoljenja vremenski povezan, po sastavu svojem određen odnosima grupa (plemena), socijalnim vrstanjem u vezi s diobom rada i organizacijom moći, s prilično (tipično) ujednačenom fizičkom i psihičkom konstitucijom, ne bez razlučivanja u više posebnih manje ili više izrazitih modifikacija, koje se opet izvode u nebrojenim individualnim varijantama. Konfiguracija organskih svojstava ukazuje se kao funkcionalni rezultat biogenetskih faktora (podrijetla, vitalne podražljivosti i pokretnosti, vježbe, prilagođenja na prilike i poticaje života i dr.),

u pomještanju narodnih dijelova i masa svakojako izmješan inorodnim faktorima, zadržavajući prema snazi asimilacije ipak izvjesne prvotne, dominantne crte, donekle za potrebe života njegovane (»prirodnim uzgajanjem«), kasnije i namjerno (»eugeničkim stvaranjem«) osposobljene za kulturno svladavanje. I složaj psihičkih sposobnosti nastaje u iskušenjima pojedinačnih svijesti i udešava se na srodan način u jednadžbi skupne svijesti kao »empiričkoj duševnosti«, što se očituje u primitivnim, to znači prvotnim ali i početničkim zajedničkim tvorevinama duha, u jeziku kao sredstvu duševna saobraćaja, u mitu kao »elementarnom mišljenju« (po Bastianu) i naziranju, u običajima i uredbama, umjetničkom stvaranju. U njima je prirodnom prostodušnošću i jednostavnošću izrađen mnogostruko složeni utisak svijeta i života. A zadaća je nacionalne filozofije, da motive ove primitivne mudrosti na izvorno (principjelno) značenje svede, svestrano razvije i duhovno (idejno) uznese, međusobno uskladi i u cjelovitu sliku životna poduzeća složi, da po tako sređenoj aktivnosti svijesnoj izvede životnu zazbiljnost osebita stila (kultura je po Nietzscheu »jedinstvo umjetničkoga stila u svim očitovanjima života nekoga naro-

da«), ne dakle po nekoj posuđenoj internacionalnoj shemi građenu, već osnovanu na vlastitoj »zamisli«, na domaćem tlu rođenu i razvitu, — ne bez zahvalnosti za poticaje sa strane dobivene, ali svojski prevladane i svojemu biću prilagođene. Izvršenje toga zadatka ne zavisi samo od funkcije znanja, na njemu učestvuje sveukupna smisleno upravljena i vrijednosno omjerena svijesna aktivnost — mislioci, umjetnici, moralni i vjerski pregaoci, socijalni i politički pokretači zajedno s uzbuđenom, duhovno zauzetom društvenom cjelinom.

U odnosu sa svojim prirodnim krugom i životom u njem, a u intenzivnom i ekstenzivnom učešću zadrugara narodnoga skupa u osvajanju kulturnoga stanja razvija se tako narodni duh, i to — da najprije spomenemo, u razvijanju teorijske funkcije na rođenom tlu plasirane, što čini narodnu nauku i prosvijetljenost. Nije potrebno isticati, koliko je poznavanje vlastite zemlje (domaća geografija i prirodoznanstvo) i na njem osnovano razumno iskorišćavanje njezinih mogućnosti i dobara važno za ekonomski i, po nekoj ovisnosti od njega, za kulturni napredak i kako bez toga poznavanja i nema prave vlasti nad njom, te kraj neznanja i neuviđav-

nosti u bogatu kraju može siromašan ostati narod, kojemu bolje upućen tuđin odnosi korist. Ne manje važno je upoznavanje rođenoga bića, (narodna antropologija i psihologija), što vodi k trijeznom ocjenjivanju fizičkih i psihičkih sposobnosti u njihovu značenju za kulturno stvaranje. Samo legitimna naučna slika o tom pored zdrava vitalna instinkta može biti valjana podloga za upravljanje ne samo vlastite radinosti nego i za ispravno odnošenje prema drugim narodima kao i prema tendencijama, što sa strane zahvataju u narodno biće. Jednako postaje komponentom narodnoga duha estetska funkcija, književno i umjetničko stvaranje, kad u intimnom priključenju na doživljaj zavičajnoga kruga (»duh zemlje«) i kucaj života u njem razvija slike fantazije u bivstveno zadahnutom i idejno iskristaliziranom načinu, po čem ta aktivnost nailazi i na živo razumijevanje i ulazi u sastav života. Od česti biva to već u elementarnom stvaranju t. zv. »pučke« umjeće, te pojedini proizvodi njezini pretstavljaju, što se veli, prave bisere, no ponajviše su tek građa, koju treba tekar kritički probrati, jer u njoj ima i mnogo neznačajno, bez dubljega i većega znamenovanja, pod slučajnim impresijama stvoreno, i štošta

poprimljeno, a i kad se to učini, još je potrebno »motive« u njoj sadržane razraditi, do puna izražaja dovesti i sintetizirati u tvorevinama većega stila. To vrijedi i za ostalu folklorističku građu, koja je po psihologijski-primitivnom izražaju svojem sigurno bliska »narodnoj duši« i nesumnjivo sadrži zanimljive poglede na praktični život, naročito u poslovičnoj mudrosti, i oblike životnoga reda i saobraćaja. U mnogima od njih još pritajeno žive »stari dani«, mnogi su s vremenom izblijedili i svoje pravo značenje izgubili. Što u njima ima sadržaja i oblika, to zajedno čini više šarenu mnogolikost (skup svijesnih nizova) nego duhovno jedinstvo. Neka se samo pomisli na raznosmjernost uputa poslovičnih bez obzira na trivijalnosti, posve obične uviđaje, koji se mogu svuda naći, a i na općene motive strane, često i vrlo daleke provenijencije, što se u izvjesnoj mjeri može naći i u običajima i načinima života. Naučno poznavanje narodnoga života i običaja (narodna etnologija) i tu će biti potrebno, da se pokaže što je na njima osebito, ali tek smisleno svrhovito oblikovanje njihovih motiva i očitovanje njihovo u životu učinit će ih faktorima narodne mudrosti. I sociologijska struktura može pružiti izvjesne elemente osebite

integracije života i izgradnje kulturnoga sistema. U konkretnom slučaju može, primjerice, biti odlučna činjenica, da seljaštvo čini jezgru društvenoga bića i upućivati na to, da se oko njega kao središta razvije organizacija narodnoga društva i kulturni rad. No i to može biti samo u vrijednosnom odnosu funkcije, koju ono ima da vrši kao čuvar porodice i faktor regeneracije, nosilac narodne svijesti, osnov političke vlasti, aktivni učesnik, iako ne jedini inicijator, u historijskom i kulturnom zbivanju. Ne dakle naprosto po svojoj faktičnosti ili staleškoj pretežnosti (majoritetu) nego po smislenoj kvalifikaciji njegove »empiričke duševnosti«, po intencionalnom značenju njegova života i rada. A sigurno je, da se mogu naći izvjesne vrijednosti u intimnoj vezi seljačkoga rada s prirodom, u neposrednosti kako zadružne svijesti sela tako i osjećaja uzajamne ovisnosti (solidarnosti) nasuprot više atomiziranom životu gradskom. Nije nipošto potrebno gledati na seljaka u stvarnosti, kakova jest, kroz idealne naočari, ali ne može biti sumnje o tom, da je seljački rad, a to je seljak u ideji, najpošteniji, jer ne poznaje spekulacije ni nezasluženе dobiti. Tko zlo sije, taj zlo i žanje. I više bi nego opravdano bilo, da

se taj princip iz seljačkog života općenito primijeni — to bi eto bio jedan elemenat društvenog i kulturnoga stanja na seljački način uređena. Ili da spomenemo još jedan primjer. Bez obzira na to, da li je seljak zaista religiozan ili možda još, bar u izvjesnoj mjeri, praznovjeran, očito u radu njegovu ima neka duboka religiozna nota, jer kad svoju muku u zemlju stavi, što mu preostaje drugo nego da kaže: Bože pomozi! — da se preda višim silama, u neslomivu pouzdanju, da ima zakon duha, koji dobro djelo naplaćuje, dok je »zlo raditi gotovo suditi«. Ne bi li i ta u seljačkom životu bitno sadržana svijest bila općena uvaženja vrijedna ingredijencija u organizaciji društvenoga rada uopće? Možda bi se u dominantnosti upravo tih i takovih elemenata (ne zar samo u pretežnosti seljačtva kao staleža) sastojala »seljačka demokracija« onako kao što se po drugim obilježjima engleska demokracija označuje kao tradicionalna, francuska kao liberalna, češka kao socijalno-humana, što ne isključuje da ona jednako kao i ove obuhvati sve istaknute momente, pa i uredi prema sebi odnos individualnosti i kolektivnosti, pojedinca i općine. U svakom dakle pogledu gradi se nacionalno kulturan život na duhovnom zanosu osebitih

prirodno-biologijskih, empiričko psihologijskih i sociologijskih pretpostavaka njegovih. Nacionalna je filozofija duhovno oživljena aktivnost narodnoga bića.

Tim je ujedno određen odnos prema naturalističkom gledanju. Sva je kultura »duh, koji je izašao iz prirode«, a ipak nije naprosto nastavak prirode. Kultura ne raste kao prirodni plod na zemlji, već se stvara u vidu duhovne kvalifikacije. Naturalizam je u osnovu svojem neduhovan, nefilozofijski i neljudski. Tko bi rekao, da je takav, kako ga je priroda stvorila, mahom bi se odrekao prava i dužnosti, da uživi ljudski duhovno. I narod je priroda u svojoj faktičnosti bez smisleno-vrednosna odnosa, — kulturno, a to znači i filozofijski zaneseno biće postaje, kad doživljaje svoje prekuje u duhovna značenja. Ne naprosto njegova »empirička duševnost«, nego duhovno izgrađena ustavnost pribavlja mu mjesto i vrijednost u kulturnom redu. I što se zove »volja naroda« nije naprosto empirička činjenica, možda i aritmetički rezultat kao zbrojena volja svih i bar većine (»općena volja« po Rousseau-u), već je idealna konstrukcija — umno sjecište poput uzvišene točke, u

kojoj se mnogi pravci sastaju ili prema njoj konvergiraju, te potom i stoji u sredini između poslušnosti autoritetu (subjektno neutralizirane u principu »vođe«) i obezličena pritiska mase. Priklanjanje k prirodi, ali ne i naturaliziranje životnoga kretanja ljudskoga ili vraćanje u prirodno stanje traži se onda, kad se u razvitku kulturnoga zbivanja prekine veza s prirodnom osnovicom ili kad tečaj njegov pod tuđim utjecajem skrene na stranu, te se usredotočuje u svijesnim značenjima, koja poput projekcije vrha kose piramide padaju izvan rođena kruga. Filozofijska se težnja onda ukazuje kao kritika i savjest, što kulturno nastojanje priziva k njegovu zavičaju i zadatku, koji iz njega ima da izvrši, da naime u njem postavi »duhovno oživljenu prirodu«.

K ustavnosti duha spada još i idejno upravljena historijska svijest, ne zar naprosto kao pamćenje prošlosti i, sigurno zanimljivo, naučno traganje za onim, što je bilo i kako je nastalo, što je historija kao nauka, koja s teorijskom indiferentnošću stoji prema događanju, kako ga je vrijeme donijelo, a i ne kao čeznutljivo vraćanje u predašnje doba, što bi moglo

izgledati i kao bijeg od zadataka sadašnjosti. No u prošlosti se ne može živjeti, jer je irealna, a i ne od nje same živjeti bez učešća sadašnjosti. Ima međutim u historiji momenata, ali se moraju iz mnoštva onoga, što se zbilo, a nije ni značajno ni važno, s bivstvenim osjećajem i s uviđavnošću pobrati i u prilog života predati, i to u dvojakom pogledu, u jednu ruku, koliko se u njima snaga narodnoga bića istaknula u stvaranju osebitih životnih vrednota, a možda kada, jer i to je za pouku važno, zatajila ili se na nesreću dala, u drugu pak ruku, koliko se u istaknutim momentima vidi stalan pravac, što ukazuje na izvjestan cilj, u kojem se označuje i poziv (»misija«), kojemu se valja odazvati. Oživljavanje historijskih vrednota povisuje tako dinamiku i podržava identično jedinstvo narodnoga bića u odmjerenom stavu između »tradicije« i mogućnosti nova stvaranja.

U vezi sa svim, što je doslije rečeno, bilo bi možda potrebno još napose istaknuti, da uspješno nastojanje u borbi za duhovni sadržaj života iziskuje široko rasprostranjenu, samosvijesno razvitu unutrašnju aktivnost. S neduhovnim činioci-

ma i saradnicima ne dadu se duhovni ciljevi postizavati. Sa svake žive točke narodnoga bića treba da se pokrene volja uživjeti ljudski — instar hominis (»na priliku božju«). Narod u cjelim treba da se osposobi za nosioca kulturnih dobara. Od toga sveopćega oživljavanja zavisi nužni intenzivni odnos k »objektivnoj kulturi«, kao koja je u zorno - osjetnim tvorevinama i životnim rasporedima prestavljen, gotovo reći začaran duh, koji postaje životvorna sila tek potom, kad se prizove k sebi, kad se opet pretvori u subjektna značenja, koja su u njem ostvarena.

Duševno kretanje narodnoga bića prožeto filozofijskom težnjom tako je vječito traženje i osvajanje duhovne domovine, individualno izgrađena gledanja na svijet i život. U izgradnju njegovu ulaže čitav narod sve svoje svijesno nastojanje — dohvaćene misli, poželjena zadovoljstva, ugledane cilieve. Plan izgradnje zasnovan na njegovoj muci duševnoj sveudilj se u pregalačkom nastojanju obnavlja, održava i usavršuje. Duhovno imanje nije naprosto uživanje ploda, da ne kažemo, rente nekoga prirodno položena kapitala, razvijanje urođene ideje (u platonskom ili ari-

stotelovskom shvaćanju, što bi bio zapravo nehistorijski racionalizam — u prošlost prebačena pomišljena budućnost. Ideja naroda je osvojen dobitak, stoji do njegova svijesna teženja i htijenja, leži u njegovoj budućnosti. Semper velle — vijekom htjeti, sebe tražiti, sebe i svoj zadatak naći, to je zavjet, koji obećaje sreću duhovna bitka i kulturne dostojnosti u krugu čovječanstva.